

Odarslövs kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2015-09-16

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Odarslövs kyrka

Torna församling, Torna kontrakt, Lunds stift,
Odarslöv socken, Odarslöv 8:1, Lunds kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Odarslöv, eller Västra Odarslöv, ligger cirka 5 km nordost om Lund där vägarna från Östra Odarslöv, Stångby och Igelösa sammanstrålar. Byn består idag endast av Odarslövs kyrkobyggnad samt ett par gårdar som ligger öster respektive söder om kyrkotomten. Innan enskiftet 1820 bestod byn av sju gårdar och några enskilda hus, och bebyggelsen var koncentrerad kring vägkorset söder om kyrkan.

Omgivningarna präglas av ett svagt sluttande och öppet jordbrukslandskap mot storgodset Svenstorp i norr, vars förvaltning sedan stormaktstiden lämnat spår i såväl landskapet som på bebyggelsens och kyrkornas utveckling. Samtliga gårdar i Odarslövs socken låg tidigare under Svenstorp, och Odarslövs kyrka var precis som kyrkan i grannbyn Igelösa patronatskyrka under godset fram till 1921 då patronatsrätten i Sverige avskaffades. Igelösa fungerade som huvudkyrka för patronatus, där finns bland annat det Gyllenkrokska gravkoret, medan Maria Magdalena kyrka i Odarslöv mer var ämnad för allmogen.

*Flygbild över Västra Odarslöv tagen från norr, 2014. Uppe i bildens högra hörn syns Lund.
Foto: Pär-Martin Hedberg.*

Arkeologiska fynd i Odarslöv av såväl boplatser från stenåldern som gravhögar från bronsåldern tyder på kontinuerlig bosättning under lång tid.

Odarslövs kyrkby ingår tillsammans med kyrkbyarna Stångby, Västra Hoby, Håstad och Igelösa i riksintresse för kulturmiljövården [M80], där ”deras medeltida, senare omgestaltade kyrkor med tillhörande välbevarat byggnadsbestånd i kyrkbyarna, skolor, prästgårdar och gatehus” pekas ut som uttryck för riksintresset.

Kyrkobyggnaden

Odarslövs kyrka uppfördes under senare delen av 1100-talet, i romansk stil med långhus, kor och absid. Någon gång under senmedeltiden valvslogs kyrkan och ett vapenhus tillkom. Ett torn i väst tillkom senare, under 1400-talet hävdar vissa källor, medan andra menar att det kan röra sig om så sent som kring reformationen, det vill säga 1530-talet i Danmark. 1702 installerades herrskapsbänkar för Svenstorps gods.

I början av 1800-talet var underhållet av den medeltida kyrkan mycket eftersatt. Renoveringsarbeten genomfördes och avslutades 1820. Under 1800-talet ökade såväl Sveriges som Skånes befolkning kraftigt, vilket ledde till att många medeltida kyrkor revs eftersom de inte längre kunde rymma församlingarnas medlemmar. Vanligare var dock att den befintliga kyrkan byggdes ut, vilket i de allra flesta fall också inbegrep att kyrkan genomgick en kraftig ombyggnation. Så skedde även i Odarslöv under åren 1861-63, då kyrkan restaurerades av Carl Georg Brunius som bland mycket annat tidigare varit arkitekt vid domkyrkan i Lund.

Vid ombyggnationen revs den ursprungliga kyrkans kor, absid och vapenhus till förmån för ett förlängt och förhöjt långhus med tvärskepp och en tresidig absid. Kyrkan fick därmed sin nuvarande planform. Även tornets övre del revs och istället tillkom ett nytt tälttak med fyra mönstermurade gavelrösten i nygotisk stil. I det omdanade kyrkorummet valvslogs långhus, korsmitt och korsarmar med sammanlagt fem travéer. Sakristian inrymdes bakom en skärmvägg med blyinfattade glaspartier i absiden. Ny predikstol med baldakin och ny altarring tillkom, liksom bänkinredning i slutna kvarter. Fyra bänkgavlar från Svenstorps gods herrskapsbänkar från 1702 återanvändes dock. Den nuvarande orgelläktaren i långhusets västra del tillkom 1905 efter ritningar av arkitekt Henrik Sjöström.

Under åren 1937-38 genomfördes renoverings- och mindre omgestaltningsarbeten under ledning av arkitekt Eiler Græbe. Bland annat fick kyrkorummet nytt golv, med spontade brädor på betongplatta, och en ny altartavla av bildkonstnären Gunnar Jonn. I den tresidiga absiden murades det mittersta fönstret igen och skärmväggen som möjliggjort sakristia togs bort. 1951 fick kyrkan nya portar, återigen efter ritningar av Græbe, och året därpå installerades elektrisk belysning medan elektrisk uppvärmning dröjde till 1958. 1966 lades golvet åter om, nu i rött tegel.

1975 upptäcktes sprickbildningar i kyrkans väggar, valv och valvbågar. Efter undersökningar konstaterades att orsaken var för hård dränering i kombination med en

Bild tagen av kyrkorummet innan Græbes restaurering 1937–38 då skranket som möjliggjorde sakristian togs bort.

ovanligt torr sommar, vilket orsakat förskjutningar av grundstenar. För att åtgärda problemen genomfördes grundförstärkningar och dräneringen minskades. Problemen kvarstod dock, och 1990, efter ännu en exceptionellt torr sommar, uppstod på kort tid nya sprickbildningar i samma områden som 1975. Detta ledde till att kyrkan av säkerhetsskäl tvingades stängas.

Den 17 november 2002 hölls en avlysningsgudstjänst där kyrkan avkristnades. Byggnaden är därmed inte längre att betrakta som kyrka i egentlig mening, men kyrkobyggnaden och dess kyrkogård lyder alltjämt under 4 kap. kulturmiljölagen. Samma år flyttades orgelverk och ljuskronor till Västra Hoby kyrka och 2011 avlägsnades orgelfasad, altartavla och samtliga bänkar. En rad lösa inventarier hade då redan flyttats från kyrkan på grund av stöldrisk. Kvar av den fasta inredningen finns ännu orgelläktare, predikstol med baldakin, dopfunt samt altarring.

2015 påbörjades restaureringsarbeten av kyrkobyggnaden med ambitionen att iståndsätta den för framtida bruk. Vilken typ av verksamhet som kommer bedrivas i byggnaden är ännu oklart. Under våren och försommaren byttes övre delen av tornspirans hjärtstock ut och tornet fick ny avtäckning i zinkplåt. Under hösten följs nya mätningar av sprickbildningsproblemen upp, eventuellt med motgjutningar mot grunden och ny dränering som följd. Kommande steg i projektet är restaurering av

fönster och portar, omputsning och putslagning interiört och exteriört samt att kyrkans lågdelar precis som tornet ska få taktäckning i zinkplåt.

Exteriör

Odarslövs kyrka är uppförd i natursten med inslag av tegel. Fasaderna är spritputsade och vitkalkade. Gavelrösten, gesimser, dörr- och fönsteromfattningar samt tornets klockvåning är i handslaget rött tegel. Långhusets och tornets grundläggningar är medeltida, från den ursprungliga kyrkan, och vissa av grundens gråstenar syns ovan mark. Samtliga fönster, som är identiska till utformning och storlek, är spetsbågiga med blyspröjsade, handblåsta och maskindragna glaspartier samt omfattningar i formtegel.

Tornet i väst har kvadratisk form och fönster i norr och söder. I väst återfinns huvudingången i form av en pardörr i fernissad ek med detaljer i gotiskt formspråk samt spetsbågiga överljus. På 1960-talet vändes dörrarna så att de mer utsmyckade sidorna numera vetter inåt. Ovan portalen finns en gjutjärnsplatta med släkterna Gyllenkroks och Focks vapensköldar samt året 1862. På de norra och södra fasaderna syns ankarlutar i smidesjärn i nivå med tornets andra och tredje våningar. I klockvåningen återfinns två ljudöppningar med lansettbågar i vardera fasad och de överliggande gav-

Kyrkan sedd från landsvägen som går längs kyrkogårdens östra sida.

elröstena har vardera sju spetsbågiga blinderingar/nischer. Tältaket med avtäckning i zinkplåt kröns av ett klöverbladskors i svartmålat smide.

Långhus, tvärskepp och absid följer ett symmetriskt mönster, såväl gällande byggnadskropparnas inbördes disposition som arkitektoniska detaljer och fönstrens placering. Tvärskeppets gavelrösten pryds av en spetsbågig nisch med tre lansettblinderingar. I gavlarna finns också kyrkans två övriga ingångar, genom fernissade pardörrar i ek med fyra fyllningar och gotiska formelement samt spetsbåigt överljus. Dessa dörrar, precis som tornets, tillkom 1951 och vändes på 1960-talet så att den mer utsmyckade sidan nu går inåt. Vid detta tillfälle fick de yttre dörrbladen sin nuvarande utformning med fyra fyllningar, efter ritningar av arkitekt Aina Berggren. Tidigare hade tornets dörrblad endast två fyllningar, medan tvärskeppets hade tre. Långhus, tvärskepp och absid är tillfälligt avtäckt med svart, trapetskorrugerad aluminiumplåt.

Interiör

Vapenhuset i tornets entréplan fungerar som huvudingång. Rummet har kvadratisk planform med ett golv i rött trådkuret tegel, i vilket två gravhällar finns infällda. Vägarna är slätputsade och vitkalkade, precis som kryssvalvets kappor, medan valvribborna är slagna med rött formtegel. Från valvhjässan hänger en sexsidig lampa med gulfärgat glas infattat i blyspröjsar. En gråmålad pardörr med tre fyllningar leder in i långhuset. I vapenhusets nordvästra hörn finns en gråmålad spiraltrappa som leder till tornvåningarna och kyrkvinden. Tornets andra våning har ett flertal rundbågiga fönsteröppningar som murats igen, vilket sannolikt skett i samband med Brunius restaurering då det befintliga tornet revs ned till bjälklaget ovan denna våning. Mot långhusvinden finns en större spetsbågig avlastningsbåge som inramar två mindre spetsbågiga passager till vinden, varav den ena är igenmurad. Det spetsbågiga partiet finns med i Brunius ritningar för omgestaltningen av tornet och har således troligen tillkommit då.

Det tidigare kyrkorummet präglas främst av den strikt symmetriska dispositionen samt de vitputsade väggarna och valvkapporna, där travéernas konstruktion framhävs med valvribbor och knippepelare i rött formtegel. I valvkappornas nedre delar återfinns så kallade skvallerhål, vars funktion dels är att ventilerar valven, dels att ”skvallra” i det fall taket läcker.

Vapenhuset med spiraltrappan som leder upp till tornet och vindarna.

Koret och de två korsarmarna. I kyrkan förvaras tillfälligt inredning som avlägsnats från andra kyrkor i kontraktet.

I kor, korsmitt och gångar är golven belagda med rött tegel, vilket 1966 ersatte ett tidigare gult golvtegel som möjligen härrörde från Brunius restaurering. Där bänkkvarteren tidigare var placerade återfinns upphöjda betongfundament klädda med grå Tarkettplattor.

Orgelläktaren i trä är belägen i långhusets västra del och upptar dess fulla bredd. Läktaren vilar på 10 pelare i ljusgrå kulör med profilerade kapital och förgyllda lister. Barriären är tredelad, med de yttersta partierna i vinkel, målade i ljusgrå kulör med vita detaljer och pryds av trebladiga spetsbågar. Läktarens undersida har vitmålat synligt bjälklag som bildar kassetter med fyllningar av pärlspont. Läktaren nås via en svängd trappa i långhusets nordvästra hörn. Läktaren fick sin nuvarande färgsättning på 1960-talet, då den även utvidgades 70 cm åt öster. På en tidigare orgel fanns en plakett med inskriften Änkefru Hanna Mårtensson Odarslöf no 6 skänkte denna orgel med dess läktare genom testamente den 19 nov 1899. Orgeln byggdes 1903 af orgelbyggaren Eskil Lundén Göteborg.

Inredning och inventarier

Kvar av den fasta inredningen finns idag endast altarring, dopfunt, predikstol med baldakin samt kyrkklocka.

Altarringen i trä tillkom vid Brunius restaurering 1861–1863. Det femsidiga räcket genombryts av spetsbågar och är målat i vitgrå kulör med inslag av förgyllning. Knä- och handfall har stoppning i brun-gul plysch.

Dopfunten i kvartssandsten är romansk och härrör sannolikt från 1100-talet. Möjligen är det ett verk av Mårten Stenmästare, en av dåtidens mest framträdande skånska stenhuggare. Cuppan saknar inskrift eller dekoration och har ett fyrkantigt tömningshål. Foten har tre vulster samt fyra skyddsblad och vilar på en kvadratisk platta.

Predikstolen med baldakin i trä är placerad i korsmittens sydöstra hörn och tillverkades i samband restaureringen 1861–1863. Den femsidiga korgen har ett grönmålat ramverk med vitmålade fyllningar där listverk och blinderingar bildar arkitektoniska detaljer som spetsbågar, liljor och trepass. Trappans barriär som kompletterades i samband med att vikväggen i koret försvann 1937 har lika utformning. Predikstolens färgsättning och formspråk går igen i baldakinen. Färgsättningen är sentida, möjligen från ombyggnationerna 1937.

Predikstolen med baldakin från Brunius restaurering 1861–1863.

Kyrkklockan i malm omgöts enligt inskription på klockan 1847 på Näsbyholm på bekostnad av friherre G. Gyllenkrok. I övrigt pryds klockan av bårder med akantusblad, änglahuvuden, en medaljong samt de hebreiska tecknen för Jahve.

Kyrkogård

Genom en enkel ingång med smidesjärnsgrindar och grindstolpar i sten, i rak axel från koret, nås Odarslövs kyrkogård som inramas av hagtornshäckar. I söder och väster står även rader av ung lönn. Ytterligare en entré finns i kyrkogårdens nordöstra hörn, i anslutning den grusade parkeringsplatsen i trevägskorset. Gravplatserna är till största del koncentrerade norr, söder och väster om kyrkan, där låga buxbomshäckar bildar relativt stora kvarter i förhållande till antalet gravstenar. Här är gravarna grusade och gångarna belagda med randkrattad singel. Dessa delar av kyrkogården har främst lägre vegetation, men även inslag av olvon, syren, idegran, tuja och kinesisk en.

Under medeltiden (och även långt senare) förekom det att individer av hög social rang gravsattes inne i kyrkan, helst i koret. Utomhus var det förnämsta att bli begravnen

Nordvästra delen av kyrkogården.

i kyrkans takdropp, det vill säga så nära kyrkan som möjligt. Vanligen var gravarna samlade söder om kyrkan samt i öster i närheten av koret, men gravplatser i norr har även varit brukligt. I Skandinavien fanns under tidigmedeltid exempelvis ett utbrett skick att begrava män på den södra sidan och kvinnor på den norra. För medeltida kyrkor återfinns kyrkogårdens äldsta delar således vanligen i kyrkans absoluta närhet. I Odarslöv finns än idag ett gravkvarter nära långhusets och tornets norra sida, men det är alltså högst troligt att samma yta på motsvarande sida, som idag saknar gravkvarter, också hyst medeltida gravar. Enligt uppgift har gravkvarteren i norr dock inte tillkommit förrän under 1800-talet.

1911 utvidgades kyrkogården cirka 15 meter åt väster. Den nytillkomna delen är tydligt avläsbar då den till skillnad från de äldre delarna är gräsbevuxen och i det närmaste saknar kvartersindelning. Här finns också tätare inslag av mer högväxt vintergrön vegetation, sporadiskt utplacerad i mindre grupper. 1938, i samband med dräneringsarbeten, lades kyrkogården om och det nuvarande gångsystemet anordnades. Vid detta tillfälle tillkom även de omringande hagtornshäckarna och kvarterens buxbomshäckar, de sistnämnda ersatte ligusterhäckar som sannolikt planterades 1911. Merparten av kyrkogårdens senast tillkomna del saknar gravar. Längst i väster, mot hagtornshäcken, står ett antal äldre gravstenar från återlämnade gravplatser som bedömts ha kulturhistoriskt värde och därför bevarats.

Västra Odarslövs kyrkogård är 2015 alltjämt i bruk, trots att kyrkan avkristnats.

Byggnader på kyrkogården

I kyrkogårdens nordvästra hörn ligger en redskapsbod, uppförd i tegel och med sadeltak. Byggnaden har sannolikt uppförts under 1900-talets första hälft, möjligen i samband med kyrkogårdens utvidgning 1911.

Kulturhistorisk karaktärisering för Odarslövs kyrkoanläggning

Kyrkobyggnaden i Odarslöv är en av många skånska medeltida kyrkor som under århundradena omgestaltats i takt med att demografiska utvecklingar skapat nya behov samtidigt som liturgiska och arkitektoniska ideal förändrats. Av den ursprungliga kyrkan återstår idag endast murverk i framför allt långhuset. Dessa delar är därför av byggnadsarkeologiskt intresse och har ett högt bevarandevärde.

Den kyrkobyggnad vi idag ser i Odarslöv är ett typiskt exempel på en stilrestaurering signerad Carl George Brunius. Brunius var, bland mycket annat, professor i grekiska, prästvigd, ledamot i Lunds domkyrkoråd och sedermera arkitekt vid domkyrkan i Lund. Han var därtill en av landets främsta förespråkare för ett återupptagande av medeltida arkitekturstilar, och hans inflytande över det skånska kyrkbeståndets gestaltning är än idag mycket påtagligt.

I Odarslöv, som var en av Brunius sista restaureringar, exemplifieras den enligt honom ideala medeltidskyrkan, nämligen en långhuskyrka med väl tilltagna korsarmar och en påtagligt symmetrisk disposition. Kyrkobyggnadens volymer bär tydligt romanska drag. Samtidigt räds inte Brunius att blanda arkitektoniska stilar, utan använder istället närmast genomgående gotiska stilideal till mer dekorativa byggnadsdelar som fönsterpartier, gavelrösten och valvribbor med knippepelare.

Trots den omfattande skadehistorien är byggnaden såväl exteriört som interiört ännu mycket välbevarad och lik den kyrka Brunius lämnade efter sig på 1860-talet. Fönstren, som härrör från Brunius restaurering, samt de väl anpassade portarna som tillkom knappt hundra år senare har betydelse för kyrkobyggnadens arkitektoniska uttryck. Det trapetskorrugerade plåttaket är givetvis ett stilfrämmande element, men lösningen är som tidigare nämnts endast tillfällig. En taktäckning i mer tidstypiskt material och utförande kommer göra gott för helhetsintrycket. I det tidigare kyrkorummet är frånvaron av inventarier, framförallt bänkkvarteren, påtaglig. Av denna anledning är det av extra vikt att bevara den fasta inredning som ännu finns kvar. Orgelläktaren och predikstolen kan knappast sägas vara unika ur ett arkitektoniskt eller konstnärligt perspektiv, men för förståelsen av kyrkorummets tidigare disposition har de en avgörande roll. Spelet mellan vitkalkade fasader och rött formtegel är genomgående i exteriör och interiör, vilket skapar en harmoniserad helhetsmiljö och interiört framhäver valvtravéernas konstruktion. De igenmurade fönsteröppningarna på tornvinden visar på det tidigare tornets gestaltning.

Vapensköldarna ovan västportalen samt inskriptionen på kyrkklockan förmedlar kyrkans historia som patronatskyrka och kopplingen till släkten Gyllenkrok på Svenstorps gods. Dessutom påminner de besökaren om de historiskt starka banden mellan adel och kyrka.

Odarslövs kyrkobyggnad är en av relativt få avlysta kyrkor i landet. Byggnaden förmedlar därmed ett kulturhistoriskt skeende i vår absoluta närtid, där problematiken med övertaliga kyrkor och dess anpassning för framtida användning är högaktuella frågor. Odarslövs kyrkogård har en tydlig karaktär av äldre lantkyrkogård med gårds- och släktgravar, där flera av gravstenarna är kulturhistoriskt intressanta då de fungerar som länk till bygdens historia. Detsamma gäller givetvis för de äldre gravstenar från återlämnade gravplatser som redan har klassats som kulturhistoriskt värdefulla och därför bevarats. Kyrkogårdens senaste utvidgning från 1911 går tydligt att avläsa då den nytillkomna delen har annan karaktär gällande markbeläggning, gravindelning och vegetation.

Rekommendationer

- Odarslövs kyrkobyggnad präglas av Carl George Brunius stilrestaurering från 1860-talet och har trots sin långa skadehistoria ett välbevarat arkitektoniskt helhetsintryck som bör värnas.
- Tidigmedeltida murverk från den ursprungliga kyrkan, som främst återfinns i långhusets väggar, är av byggnadsarkeologiskt intresse och har ett extra högt bevarandevärde.
- Kyrkobyggnadens fönster, som härrör från Brunius restaurering, samt de till byggnaden väl anpassade portarna som tillkom knappt hundra år senare har betydelse för kyrkans arkitektoniska uttryck.
- Då stor del av de fasta inventarierna avlägsnats sedan kyrkans avkristnande är det för förståelsen av det tidigare kyrkorummet av extra stor vikt att värna och bevara de inventarier som ännu kvarstår: altarring, dopfunt, predikstol med baldakin samt orgelläktare.
- Detsamma gäller för det tidigare kyrkorummets interiöra gestaltning, med vitkalkade väggar och valvkappor, där valvtravéernas konstruktion framhävs av ribbor och knippepelare i rött formtegel.
- Vapensköldarna ovan västportalen samt inskriptionen på kyrkklockan förmedlar kyrkans historia som patronatskyrka och kopplingen till släkten Gyllenkrok på Svenstorps gods. Dessutom visar det på de historiskt starka banden mellan adel och kyrka.
- Kyrkogårdens struktur, där senare expansioner tydligt går att avläsa, bör bibehållas.

Skydd m.m.

Kyrkobyggnaden och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkobyggnaden och kyrkogården ligger inom registrerad fornlämning Odarslöv 25:1. Fornlämningen avser Västra Odarslövs bytomt enligt 1818 års karta och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Odarslövs kyrkby ingår tillsammans med kyrkbyarna Stångby, Västra Hoby, Håstad och Igelösa i riksintresse för kulturmiljövården [M80], där deras ”medeltida, senare omgestaltade kyrkor med tillhörande välbevarat byggnadsbestånd i kyrkbyarna, skolor, prästgårdar och gatehus” pekas ut som uttryck för riksintresset.

Källor och litteratur

Underhållsplan för Odarslövs kyrka, Lunds pastorat (2014-12-18), Tyréns AB, Malmö.

Blom, K-A: *Andrum – kyrkor och kyrkogårdar i Lund*, Svenska kyrkan i Lund, Lund 2004.

Dahlberg, M (red.): *Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria*, Riksantikvarieämbetet 2008.

Dahlberg, M (red.): *Skåne – Landskapets kyrkor*, Riksantikvarieämbetet, opublicerad.

Stenkil, L: *Gravar på kyrkogården i Odarslöv: inventering av befintliga gravar och gravstenar hösten 2006 – våren 2012*, Lund, 2012.

Regionmuseet i Kristianstad: Rapport 2005:100: *Brunnshög – Getinge – inventering av kulturmiljövården*, http://www.regionmuseet.se/rapporter_pdf/2005/2005_100_BrunnshogGetinge.pdf, hämtad 2015-08-25.

Riksantikvarieämbetet: *Riksintressen för kulturmiljövården – Skåne län*, http://www.raa.se/app/uploads/2012/06/M_riksintressen3.pdf, hämtad 2015-09-15.

Riksantikvarieämbetet *Fornsök*: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, hämtad 2015-09-15.

Charlotta Lindahl, fastighetsingenjör, Lunds kyrkliga samfällighet, telefonsamtal 2015-09-15.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2015-05-28

Fältinventering: Henrik Nilsson och Max Laserna

Kulturhistorisk karaktäristik och rekommendationer: Henrik Nilsson, efter samråd med referensgrupp utsedd av Lunds stift

Foto (där inte annat anges): Henrik Nilsson och Max Laserna

Layout: Max Laserna

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Färdigställd: 2015-09-16